

DE SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJ
DE WERKER (1880-1914)
de mislukte start van de antwerpse
socialistische kooperatieven.

DOOR

GEERT VAN GOETHEM.

AMSAB-Centrum Louis Major, Antwerpen

Vóór 1900 was de socialistische beweging in Antwerpen, in vergelijking met de groepen uit andere grote Belgische steden, vrij slecht ontwikkeld. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1883 bijvoorbeeld haalden de socialisten slechts 130 stemmen en bij de eerste verkiezingen met meervoudig stemrecht haalde de B.W.P. in Antwerpen minder dan 5%.

De Antwerpse socialisten volgden nochtans aanvankelijk de evolutie van Gent en Brussel. Ook hier werd zeer vroeg aansluiting gevonden bij de eerste socialistische kernen, die zich onder de vleugels van het Internationaal Werkliedenverbond organiseerden. Maar de beweging straalde van bij de aanvang weinig dynamisme uit, wat Jan Dhondt toeschreef aan de leider Philip Coenen, die volgens Dhondt zelf ook een weinig dynamisch man was.¹ Het is alleszins opmerkelijk dat de Antwerpse socialisten een aantal beslissende momenten uit de oprichtingsgeschiedenis van de socialistische beweging gemist hebben of compleet verkeerd ingeschat. Op politiek vlak is de overgang van het revolutionaire gedachtengoed van de internationalisten naar het meer pragmatische politiek Marx-

1. Jan DHONDT, *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, Excelsior, 1960, p. 311.

isme in Antwerpen niet gebeurd. Men onderging de ideeënevolutie die door Gent en Brussel werd opgedrongen en bestreed enkel de formalistische kenmerken van de nieuwe partijstructuur.² Op syndikaal vlak waren het vooral Antwerpse vakbonden, met de Algemene Diamantbewerkersbond (A.D.B.) op kop die dwars lagen bij de definitieve oprichting van de Syndikale Kommissie in 1906. Men stelde zich op het toen al verouderde standpunt van totale scheiding tussen politieke en syndikale beweging. En toen in 1901 de "Fédération des Sociétés Coopératives" te Brussel werd opgericht waren de leiders van de Antwerpse beweging opnieuw afwezig.

De Antwerpse socialistische beweging heeft dus, weliswaar om verschillende redenen, op elk van deze momenten een dissidente en konservatieve positie ingenomen, en verloren en achterhaalde standpunten verdedigd.

Het Antwerpse blok was echter niet homogeen, waardoor ook binnen de eigen regio de discussies die op nationaal vlak werden verloren in alle hevigheid werden gevoerd. Deze verdeeldheid doorkruiste ook hier de diverse aktieterreinen van de beweging en zou pas na 1911 stilaan verdwijnen. Op vakbondsgebied was er de grote strijd tussen de "onafhankelijke" en de "politieke" bonden,³ op politiek gebied de strijd tussen voor- en tegenstanders van de anti-klerikale kartelvorming. Deze tegenstellingen compromiteerden gans de beweging en hadden ook hun invloed op de dikwijls zeer scherpe twisten in de diverse "nevenorganisaties", zoals de kulturele

2. De Antwerpse socialisten hielden sterk aan hun autonomie en verwierpen daarom in eerste instantie het intern statuut van de B.W.P., dat naar hun mening te sterk centralistisch was. Om de plooiën in Antwerpen glad te strijken hield de pas opgerichte B.W.P. op 15 en 16 augustus 1885 haar eerste kongres in Antwerpen.

3. Tussen 1906 en 1912 was er in Antwerpen naast de socialistische federatie van vakbonden, het zgn. "Arbeidssekretariaat", een onafhankelijke Federatie van Vakbonden waarvan de volgende bonden lid waren: Algemeene Fabriekwerkersbond, Algemeene Diamantbewerkersbond, Boekdrukkersverbond, Elektriëwerkersbond, Houtbewerkers, Kleermakers-Eendracht, Lood- en Zinkbewerkers, Onafhankelijke Metsersbond, Onafhankelijke Schildersbond, Onpartijdige koperbewerkersbond, Schijvenschuurdersbond, Steendrukkersvereniging, Beeldhouwers-Ornemanisten, Syndikaat der Goudsmiden, Boodschappersvereniging, Suiker- en Chokoladebewerkers.

groepen, de jeugdgroepen, de coöperatie, de mutualiteit ... gans de beweging was een kluwen van tegengestelde politieke en persoonlijke ambities en ideeën.

Pas wanneer in 1911 een nieuwe generatie aantrad, met als boegbeeld Willem Eekelers, die in 1911 federaal sekretaris van de Antwerpse B.W.P. werd, keerde het tij. Eekelers was een geniaal organisator.⁴ Hij was in 1909 voorzitter geworden van de Provinciale Metaalbewerkersbond (PMB), een vakbond die bijzonder moeilijk van de grond kwam maar na zijn komst een speerpunt werd in de syndikale strijd.⁵ Als arrondissementssecretaris van de B.W.P. slaagde hij er in nieuwe afdelingen te stichten in de diverse randgemeenten, de propaganda op een meer efficiënte manier te organiseren en vooral de werking van de politieke groepen, die sinds jaren slabakte, opnieuw te aktiveren. Door Willem Eekelers werd op politiek én syndikaal vlak de basis gelegd van de grote bloei die het Antwerpse socialisme na 1919 zou kennen.

Antwerpen, tussen handel en industrie.

Naar de mogelijke redenen voor de moeilijke start van het Antwerpse socialistische beweging is ten gronde nog geen onderzoek gebeurd. De enkele thesissen die aan de ontwikkeling van de socialistische beweging in Antwerpen werden gewijd⁶ bevatten

4. Tussen 1915 en 1919 slaagde hij er bijvoorbeeld in om in de meest moeilijke omstandigheden, in Engeland een Belgische vakbond voor gevluchte metaalbewerkers op te richten en uit te bouwen tot een machtige organisatie met meer dan 10.000 leden en een voorbeeldige dienstverlening. Zie: Geert VAN GOETHEM, "Tussen Front en fabriek, de Centrale der Belgische metaalbewerkers in Engeland tijdens de Eerste Wereldoorlog, 1915-1919", in: *CMB inform*, oktober 1987, pp 99-119.

5. Willy HAAGEN, "Aspekten van de geschiedenis van de Provinciale Metaalbewerkersbond van Antwerpen (1867-1940)", in: *CMB Inform*, oktober 1987, pp 7-50.

6. R. EYSKENS, *De Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging te Antwerpen 1867-1893*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1966. D. SPINGOPOULOS, *Geschiedenis van de arbeidersbeweging te Antwerpen, 1893-1925*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1967. M. KNOCKAERT, *De*

in hoofdzaak herhalingen van het oude werk van Albert Van Laar.⁷ Ter verontschuldiging van de auteurs moet hieraan toegevoegd worden dat er van het oude archief van de socialistische beweging tot nog toe slechts enkele fragmenten werden teruggevonden.⁸ Daarom is het ook vandaag nog moeilijk om een echt sluitende verklaring voor de opmerkelijk late start van het Antwerps socialisme te geven. We beperken ons hier daarom tot enkele werkhypotheses.

Ongetwijfeld hebben verschillende elementen elkaar beïnvloed en is het nagenoeg onmogelijk de vinger op de wonde te leggen. Er liggen echter wel enkele elementen voor de hand, die mee een verklaring kunnen geven, en die we hier even aanhalen.

De aanwezigheid van de haven is een eerste element, dat het ganse leven in de stad en dus ook de ontwikkeling van de arbeidersbeweging op verschillende manieren rechtstreeks en onrechtstreeks heeft beïnvloed.

De havenactiviteit zelf was vóór 1907 eerder beperkt, maar na de ingebruikname van de grote sluizen groeide het goederenverkeer explosief. Het aantal havenarbeiders steeg navenant. De organisatie van havenarbeiders stelde ook gans andere problemen dan de vereniging van arbeiders uit de "nieuwe" industrieën. Het was een zeer heterogene groep, met een eigen arbeidsethiek, waar de vakbeweging zeker, in de ambachtelijke fase, geen vat op kreeg. Pas nadat vanaf 1904 ook de organisatie van het havenwerk meer geïndustrialiseerd werd, werd de vakbond een dynamisch element. Tussen 1904 en 1907 steeg de aanhang van de havenarbeidersbond "Willen is Kunnen" van enkele tientallen tot boven de 4.000 leden.

Er waren via de haven ook verschillende kontakten met het buitenland, waardoor een bijzonder goede relatie ontstond tussen de

arbeidersklasse en haar politieke beweging: studie over de BWP-afdeling Antwerpen (1894-1914), onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 1978.

7. A. VAN LAAR, *De geschiedenis der Arbeidersbeweging van Antwerpen en omliggende, 1860-1925*, Antwerpen, S.M. Ontwikkeling, 1926.

8. "Archiefbestand van het Centrum Louis Major", in: *Amsab-Tijdingen*, 1988-1989, nr 1, pp. 17-20.

Antwerpse en de Engelse vakbonden, die zoals geweten grondig verschilden, zowel op ideologisch als organisatorisch vlak, met de vakbeweging van het kontinent. Ongetwijfeld is er een beïnvloeding geweest, o.a. via de zgn "kruisjesbond" van Chapelle, die in 1896 werd gesticht als "International Dock- and Riverworkers Union", in het bijzijn van de Londense vakbondsleider Benn Tillet. Deze kontakten zouden mee de verklaring kunnen zijn voor de anti-politieke houding van een belangrijk deel van de Antwerpse vakbeweging.

Die vakbeweging bleef tot ongeveer 1910 trouwens vrij marginaal. Er was nagenoeg geen rekruteringsbasis vermits de nieuwe industrieën in Antwerpen in het laatste kwart van de vorige eeuw nog zeer weinig aanwezig waren. De Antwerpse economie van vóór 1914 had nog een sterk merkantiel karakter, met een nevenbouw van kleinambachten. Grootindustrie was er enkel in de metaalsektor, met bedrijven zoals Bell (1882), de metallurgie van Hoboken (1887) en de grote scheepsbouw- en reparatiewerven. Ook dit heeft een ontwikkeling van de arbeidersbeweging beïnvloed op een manier die parallel liep met wat uit de haven voortkwam. De vakbonden die in de ambachtelijke sektor ontstonden (sigarenmakers, boekdrukkers, diamantarbeiders...), hadden immers eveneens een vrij gesloten en korporatief karakter en sloten slechts laat bij de socialistische partij aan. Ze speelden daardoor geen dynamische rol bij de opbouw van een socialistische beweging, ze gingen er, zoals we gezien hebben, soms zelfs tegen in.

De socialistische beweging had ook af te rekenen met de sterke, volkse en vrij homogene liberale beweging, van o.a. de populaire burgemeester Jan Van Rijswijck. Daardoor kwam in Antwerpen, allicht meer dan elders, een nauwe samenwerking tot stand op basis van een anti-klerikaal programma. Dank zij het kartel met de liberalen kon de Werkliedenpartij een politieke vertegenwoordiging

opbouwen, die ruimer was dan de aanhang,⁹ maar anderzijds verplaatste de politieke discussie zich daardoor nagenoeg uitsluitend naar het ideologische vlak en verwaarloosde de Werkliedenpartij de uitbouw van een eigen politiek profiel.

Een laatste element dat het vroege socialisme in het Antwerpse heeft bepaald, is de afwezigheid van een sterke coöperatieve structuur, zoals die o.a. in Gent en Brussel aanwezig was en die de economische ruggespraak vormde voor de uitbouw van de politieke socialistische beweging in België.¹⁰

Aan de hand van de ons beschikbare bronnen¹¹ en binnen het hoger geschetste kader willen we in wat nu volgt de beginjaren van de belangrijkste socialistische samenwerkende vennootschap van Antwerpen beschrijven en, samen met een analyse van de commerciële resultaten, enkele kenmerken aanhalen, die wellicht mee een verklaring kunnen geven voor de mislukte start van de socialistische coöperaties van Antwerpen.

9. In 1909 traden de Antwerpse socialisten, ondanks hun povere kiesresultaten voor het eerste toe tot het schepencollege, via Alfred Cools.

10. Denise DE WEERDT, "De coöperatie als grondslag van de arbeidersbeweging (1876-1885)", in: *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, o.c., pp. 329-343.

11. De woelige beginjaren van de socialistische coöperatie van Antwerpen hebben ook hun weerslag gehad op de bronnensituatie. Het eerste verslagboek van de maatschappij verdween vóór 1888, de ledenlijsten en de commerciële resultaten van voor 1896 zijn eveneens verdwenen. En wanneer in 1904 de nieuwe structuur werd aangenomen besliste de maatschappij: "geen verslagboek te houden van de verschillende gedachtenwisselingen in de vergaderingen aangezien dit geen praktisch nut heeft en bovendien slechts aanleiding geeft tot het opwarmen van bitterheden en aldus veel kwaad en geen goed kan doen" (algemene vergadering van 10 juni 1906).

Onze bronnen zijn dan ook zeer onvolledig. We hebben gebruik gemaakt van het verslagboek van de bestuurszittingen en algemene vergaderingen van de Vrije Bakkers van 25.6.1888 tot 2.8.1894 en van 9.8.1894 tot 27.12.1896, het verslagboek van de algemene vergaderingen en bestuurszittingen van de firma in Kollektieve naam "De Metz en C^o, De Werker", van 31.3.1896 tot 22.5.1902 en van 4.7.1901 tot 25.6.1903, van 19.12.1896 tot 22.5.1904. Van S.M. De Werker bezitten we enkel het verslagboek van de jaarlijkse algemene vergaderingen van 10.7.1904 tot 9.5.1920. Dit laatste verslagboek bevat enkel de formele goedkeuringen van het bilan en de verkiezingen van bestuur en beheer.

DE VRIJE BAKKERS: GENTSE IDEEËN EN BRUSSELSE SPIEREN.

Binnen de zeer beperkte kring van socialisten die na het uiteenvallen van de Eerste Internationale in Antwerpen actief bleven, zijn de ideeën van de Duitse sociaal-demokraten, met hun aandacht voor politieke democratie en de uitbouw van een net aan socialistische organisaties, niet aangeslagen. De Antwerpse socialisten bleven hun oude standpunten herhalen en waren weinig geïnteresseerd in de uitbouw van een stabiele partij en van economische organisaties. De groep was echter bijzonder zwak, zowel qua leden als ideeën en volgde enigszins noodgedwongen en een beetje nurks de evolutie die door de meer actieve groepen werd opgedrongen. Dit gold op het vlak van de partijwerking, op syndikaal vlak en ook op het vlak van de coöperatie.

In september 1880 werd, zeer duidelijk onder invloed van Gent, de socialistische bakkerij "De Vrije Bakkers" gesticht. Op 14 maart 1880 verscheen een eerste oproep in het socialistische dagblad "De Werker". Diezelfde dag ging er een vergadering door in het café Van Straelen, waar de eventuele stichting van een "Volksbakkerij" werd besproken, "Op dezelfde voet en met het reglement dat de Maatschappij "De Vrije Bakkers" van Gent hebben, is het gelukken dezer onderneming een bewezen feit"¹² meende De Werker. Het enthousiasme was niet echt overdonderend. Op 21 maart meldde De Werker dat er zich 40 leden hadden aangemeld en van dan af volgde week na week een oproep tot participatie aan het nieuwe initiatief. We weten dat deze oproepen volledig onbeantwoord bleven en dat de Vrije Bakkers uiteindelijk startten met 38 leden en een maatschappelijk kapitaal van 380 Bfr.¹³ Zelfs voor de zwakke Antwerpse groepen was dit een belachelijk bedrag. Maar het spektakulaire succes van de Gentse Vooruit stak de ogen uit. Terwijl ook het schema voor de socialistische propagandastrategie in Vlaanderen, nl.

12. *De Werker*, 14.3.1880.

13. Denise DE WEERDT, "90 jaar coöperatie in Antwerpen" in: *Socialistische Standpunten*, 1971, nr 4., p.7.

de coöperatieve bakkerij als het economische argument, dat de politieke argumentatie moest ondersteunen, vorm begon te krijgen¹⁴

De maatschappij startte als een los samenwerkend verband van broodafnemers, zonder rechtspersoonlijkheid.

Hoewel ze zichzelf samenwerkende maatschappij noemden en ook als dusdanig door de andere socialistische coöperatieven werden erkend, waren "De Vrije bakkers" dus geen coöperatieve vennootschap. De Vrije Bakkers zouden met hun statuut blijven sukkelen tot ze in 1904 uiteindelijk officieel een coöperatie werden.

Het beginkapitaal van 380 fr. werd geleverd door 38 leden van de socialistische Werkersbond.

De initiatiefnemers waren echter vastbesloten om door te zetten en op 4 april 1880 volgde de stichtingsvergadering, waarna de voorbereidingen verder werden besproken op enkele maandelijkse vergaderingen. In augustus werd dan een bakkerij gehuurd en vanaf 20 september 1880 begon de broodproductie.

Er werd een kleine broodoven gehuurd en als bakker en uitvoerder werd Aloïs Nevelsteen aangeworven, een bakkersgast uit Brussel die ooit lid van het Internationaal Werkliedenverbond was geweest.

We weten zeer weinig over die eerste jaren van de maatschappij, want het eerste verslagboek en ook de oprichtingsakte zijn, samen met alle bilans, nog vóór 1892 verloren gegaan. Over het verdwijnen van het verslagboek is er zelfs heel wat herrie geweest. In het verslag van de bestuursvergadering van 16 juli 1888 staat dat het gestolen zou zijn, maar volgens E. Wijn, een socialistisch militant die in 1892 met slaande deuren vertrok, zou Sus Poelaert, de secretaris van de Vrije Bakkers, het boek met opzet verloren hebben omdat er compromitterende zaken instonden voor het bestuurslid Callewaert.

Maar de maatschappij bleek succes te hebben, de broodverkoop bleef stijgen en er moest personeel worden aangeworven. In 1884 moest naar nieuwe lokalen gezocht worden en men verhuisde naar

14. De socialistische propagandatechniek op het platteland wordt uitvoerig beschreven in het nawoord van de Gentse partijsecretaris Beerblock in de eerste uitgave van A. DE WINNE, *Doorheen arm Vlaanderen*, Gent, 1902.

een ruimer gebouw aan de Keyserlei. Het kapitaal van het bedrijf was echter te gering voor belangrijke investeringen en er moest beroep worden gedaan op particuliere geldschieters. Deze beslissing was een eerste belangrijke stap voor de bakkerij. Het was nu duidelijk dat de maatschappij rechtspersoonlijkheid moest aannemen en dat ook het beheer steviger moest worden georganiseerd.

De Diepestraat.

De verhuis naar de Keyserlei was slechts een voorlopige oplossing in afwachting van de constructie van een eigen lokaal. In 1886 kocht de maatschappij gronden in de Diepestraat, midden in een drukke Antwerpse volkswijk, in de buurt van de Seefhoek. Er werd een eigen complex gebouwd; een bakkerij met vier ovens, een vergaderzaal en een buffet. De Antwerpse socialisten hadden hiermee hun eerste eigen lokaal en leken de weg van de Gentse en Brusselse groepen te hebben gevonden.

De aankoop en de bouw kostten in totaal 35.000 fr., die geleend werden bij de Caisse Hypothécaire Anversoise.

Om deze lening te krijgen moest de maatschappij rechtspersoonlijkheid aannemen en 358 stichtende leden tekenden in 1886 de oprichtingsakte van de Vrije Bakkers (ook deze akte is verloren gegaan, nog voor 1896). ze werden daardoor solidair en in hoofde aansprakelijk ten opzichte van de ontleners. Deze "aansprakelijkheid" maakte een grote indruk. Enkele tientallen leden gingen zich gedragen als eigenaars van de maatschappij en eisten een volledige inspraak. Het bestuur was niet bij machte om zich daartegen te verzetten en de algemene vergadering won aan invloed.

Tussen 1886 en 1892 werkte daardoor in plaats van een proces van machtsconcentratie zoals we dat in andere socialistische coöperaties zien, bij de Antwerpse Vrije Bakkers een proces van machtsversnippering, waarbij er een voortdurende machtsstrijd was tussen beheer en bestuur, bestuur en leden, personeel en beheer, waarbij het machtsoverwicht geleidelijk aan bij de leden, of althans bij de algemene vergadering kwam. De grootste discussies draaiden altijd rond de benoeming van het personeel en rond de aankopen.

Aanvankelijk werden alle benoemingen beslist in het bestuur, maar de algemene vergadering eiste inspraak en wou mee beslissen zowel bij benoemingen als bij afdankingen. En voor de aankopen werd een commissie van drie personen benoemd, waarvan het langst zetelende lid maandelijks werd vervangen.

De lektuur van de notulen van bestuurs- en algemene vergaderingen uit die periode is dan ook bijzonder ontluisterend. Bijna wekelijks waren er roddels en schandaaltjes: dronkenschap, onbekwaamheid, sabotage, corruptie, diefstallen ... Telkens werden er "commissies" aangesteld die de kwesties tot op het bot uitzochten, maar de commissieleden werden vergoed en kregen op hun beurt allerlei verdachtmakingen naar het hoofd. De maatschappij, die het kommercieel niet slecht deed, werd door een aantal leden en bestuursleden gebruikt als bron van hoofd- of bijverdienste, waarbij de andere leden als concurrenten werden gezien. Het gevolg was een voortdurend spel van persoonlijke vetes en wisselende coalities.

DIREKTEUR, CONTROLEUR, SABOTEUR...

In dergelijke omstandigheden zou men kunnen verwachten dat een leidersfiguur opstaat die de macht probeert over te nemen, maar ook dat ontbrak. Binnen de kring van oud-internationalisten was er bijzonder weinig belangstelling voor de coöperatieve beweging. Filip Coenen, schoenmaker en voornaamste figuur van de Internationale in Antwerpen, speelde in deze periode geen belangrijke rol meer. Hij werd als schoenmaker wel personeelslid van de Vrije Bakkers, maar zou nooit deel uitmaken van het bestuur. Enkele weken voor zijn dramatische dood in het voorjaar van 1891 werd Coenen naar aanleiding van de zoveelste ruzie zelfs ontslagen.

Alois Nevelsteen, eerste bakker en mede-stichter, was als eerste directeur bijzonder goed geplaatst om de leiding van de maatschappij stevig in handen te nemen, maar hij had er blijkbaar de ambitie niet voor. Nevelsteen was een moreel hoogstaand persoon, een idealist die een zuiver socialisme beleed, en derhalve

onvermijdelijk ontgoocheld raakte door de interne conflicten. Wanneer hij zelf in juli 1888 in opspraak gebracht werd (hij dronk graag een pint) hield hij het voor bekeken en week uit naar Argentinië, om de "vrije Amerikaansche lucht gaan te ademen".¹⁵ Bij zijn vertrek, een maand later, weigerde hij een ontslagvergoeding en een afscheidsplichtigheid. Hij verklaarde dat hij liever stil, "op zijn sloefkens" vertrok, en "dat er zoo veel vertrekken en afscheidreden flauwen truit is".¹⁶

Modeste Terwagne, de politieke kopman van de Antwerpse socialisten, trad dan weer vrij laat (1892) tot de beweging toe. Hij had bovendien bijzonder weinig interesse voor syndikale en coöperatieve aangelegenheden. Zijn voornaamste aktieterrein lag op het vlak van de anti-klerikale strijd, met zijn inzet voor het officieel onderwijs en voor de opleiding en aanwerving van lekenverpleegsters.

Een relatief nieuwe figuur was Constant Goetschalck, geboren in Hoevenen in 1855. Hij was schrijnwerker van beroep en bracht een belangrijk deel van zijn jeugd in Parijs door. In 1870 kwam hij terug naar België en werd er in 1873 lid van de Anwerpse Sectie van de Internationale, samen met zijn oudere broer Frans. In 1886 werd hij lid van de beheerraad van de Vrije Bakkers, terwijl hij als redakteur van *De Werker* steeds meer invloed verwierf. Goetschalck, op dat moment een jonge dertiger, had dus de elementen in handen om de leiding van de Antwerpse socialisten te nemen – de analogie met Anseele is opvallend –, maar in plaats van conflicten te beheersen of vermijden, slaagde hij erin om systematisch zelf voor nieuwe conflictstof te zorgen.

In juli 1888 werd hij de eerste "bediende" van de maatschappij en enkele maanden later, in september al, werd hij tot algemeen controleur benoemd. Hij kreeg dus nagenoeg de leiding van de maatschappij, hetgeen echter impliceerde dat hij een aantal vijanden

15. bestuursvergadering van 16.7.1888, archief Koöperatief Verbond, AMSAB.

16. bestuursvergadering van 27.8.1888, archief Koöperatief Verbond, AMSAB.

moest maken. De benoeming van Goetschalck tot controleur, deed dus de interne conflicten nog toenemen.

Goethschalck trachtte zich op te werpen als leider, deed eigenmachtig aankopen, ontsloeg en benoemde personeel, hield zich niet aan de werkuren ... kortom de sfeer in de maatschappij bleef nog verslechteren.

In 1892 barstte dan de bom. Constant Goetschalck maakte zich door een ongelukkig maneuver onaanvaardbaar voor een grote groep en het kwam tot een scheuring die de ganse beweging zou raken. De aanleiding was een beperkt loonconflict bij het steenkappersbedrijf van Louis Callewaert, een oud-internationalist, die echter zelf uitdrukkelijk verklaarde geen socialist te zijn. Callewaert was echter omwille van zijn sociale promotie, zijn veronderstelde kennis op commercieel en financieel vlak en zijn persoonlijke vriendschap met Goetschalck een figuur met enig gezag binnen de politieke en vooral binnen de coöperatieve beweging. De staking van het personeel van Callewaert stelde een aantal mensen dan ook voor een dilemma en het was vooral Constant Goetschalck, die door enkele zeer onhandige manoeuvres uiteindelijk de rekening gepresenteerd kreeg. Goetschalck bevond zich als redakteur van *De Werker* in de vervelende positie dat hij door de Bond van Kalk- en Steenbewerkers werd aangespoord te berichten over de staking bij zijn vriend. In eerste instantie weigerde hij dit wat tot een scherp protest van de vakbond leidde, wat nog verergerde toen hij door het middenkomiteit van de BWP in het ongelijk werd gesteld. Door allerhande truuks slaagde hij erin naar buiten toe enigszins zijn gezicht te redden. Zo argumenteerde hij dat niet het middenkomiteit (de koepel waarin alle socialistische groepen vertegenwoordigd waren) maar wel de Socialistische Sectie (de politieke groep) bevoegd was over de inhoud van *De Werker*. Intussen liet hij de bedienden en bestuursleden van de coöperatie kollektief aansluiten bij de Sectie, waardoor hij kon vermijden ook daar in de minderheid te komen. Dit maneuver zou uiteindelijk naar zijn ondergang leiden, want het conflict breidde zich hiermee uit naar de coöperatie.

Op de algemene vergadering van 22 mei 1892 slaagden de opposanten van Goetschalck erin een meerderheid binnen de ver-

gadering te verkrijgen en het bestuur van de coöperatie over te nemen. Het oude bestuur reageerde hierop door de vergadering ongeldig te verklaren en de wettelijke stichters van de maatschappij samen te roepen. Hoewel dit strikt juridisch gezien een volkomen normale procedure was, betekende dit een totale breuk met de bestuurstraditie van de coöperatie waar tot dan elk lid-afnemer, verplicht deel uitmaakte van de algemene vergadering. De groep rond Constant Goetschalck slaagde er op die manier in het bedrijf in handen te houden, maar er waren diepe wonden geslagen. De opposanten scheurden zich af en vormden een nieuwe maatschappij "De Wacht", met een eigen blad, eigen lokalen, een afzonderlijke afdeling van de partij en met de steun van o.a. de mutualiteit, de Lasallekring en enkele kleinere vakbonden. Goetschalck en De Werker konden echter op de steun van Anseele en de nationale verantwoordelijken blijven rekenen, waardoor "de Wacht" op een dood spoor kwam en een minderheid bleef.¹⁷ Binnen De Werker werd intussen een zuivering doorgevoerd en alle aanhangers van De Wacht (bedienden, bestuursleden en leden) werden uitgerangeerd. Het gevolg was dat er heel wat ongenoegen heerste, dat voor het grote publiek, via gerechtelijke procedures, perskampagnes, pamfletten en affiches werd uitgevochten. En hoewel Constant Goetschack ogenschijnlijk als overwinnaar uit het konflikt kwam, betekende gans deze affaire zijn politieke ondergang. Door zijn minachting voor het middenkomiteit verloor hij voorgoed elke kans om boven de verschillende fracties als eenheidsfiguur te worden aanvaard. Op politiek vlak kwam hierdoor de baan vrij voor dokter Terwagne.

Deze twisten en scheuringen konden intussen niet beletten dat de bakkerij goede resultaten bleef maken. In 1890 werden de installaties opnieuw uitgebreid, de produktielijnen werden gemechaniseerd, er werd een schoenmakerij overgenomen en nieuwe wijkwinkels geopend. De maatschappij richtte ook een ziekendienst

17. Pas in 1905 volgde de fusie.

in en opende een apotheek.¹⁸ De Vrije Bakkers werden, na Vooruit (Gent), la Maison du Peuple (Brussel) en Le Progrès (Jolimont), tot de grotere coöperatieven in België gerekend.

Bij Leger¹⁹ vonden we de volgende vergelijking van de omzet van de vier grootste socialistische coöperatieve maatschappij en tijdens het eerste semester van 1892:

	Gent	Antwerpen	Brussel	Jolimont
<i>Omzet bakkerij</i>	575.583	283.468	587.279	571.619
<i>Totale omzet</i>	932.130	364.728	810.854	631.287

We kunnen het belang van de Vrije Bakkers ook onrechtstreeks afleiden uit het beroep dat geregeld door de nationale en plaatselijke partij-instanties op de maatschappij werd gedaan voor diverse steunkampagnes. Wanneer Cesar De Paepe in 1890 naar Cannes gestuurd werd om te genezen, betaalde De Werker een deel van de kosten. En wanneer in 1895 een monument voor Jan Volders werd opgericht betaalden de coöperatieven van eerste rang (Brussel, Jolimont en Gent) elk 300 fr. en die van tweede rang (Antwerpen en Luik) 200 fr.²⁰ Ook de plaatselijke socialistische organisaties konden op rechtstreekse hulp rekenen van de coöperatie: de lokalen stonden ter beschikking voor repetities, vergaderingen en feesten en voor de turnclub werden toestellen aangekocht. Het grootste deel

18. *Historiesch verslag over de Samenwerkende Maatschappij De Vrije Bakkers van Antwerpen*, Antwerpen, 1890.

19. A. LEGER, *Les coöperatives et l'organisation socialiste en Belgique*, Paris, 1903.

20. verslag bestuursvergadering, 16.5.1895, archief Koöperatief Verbond, AMSAB.

van de inspanningen gingen echter naar de harmonie en het blad "De Werker".

Daarnaast werden ook socialistische experimenten in de omgeving van Antwerpen gesteund. De coöperatieven van Rumst en Hemiksem werden aan bouwgrond geholpen en de stakende steenbakkers van Boom ontvingen in 1894 niet minder dan 10.000 fr. steun.

De vrij gunstige bedrijfsresultaten waren nagenoeg uitsluitend te danken aan de grote winsten van de bakkerij. De overige activiteiten waren weinig winstgevend tot verlieslatend. Verder speelde het gebrek aan opleiding de maatschappij parten. Als algemeen principe gold dat het personeel werd gerekruteerd binnen het ledenbestand, maar het bleek nagenoeg onmogelijk om in eigen kring een bekwaam boekhouder te vinden. Tijdens de eerste jaren van haar bestaan versleet de maatschappij niet minder dan vijf boekhouders, die allen corrupt of onbekwaam bleken. Wanneer in juni 1896 eens te meer een nieuwe boekhouder gekozen werd meldde die na enkele weken aan het bestuur dat hij "duizelig wordt van de cijfers".²¹ Het financieel en kommercieel beleid kan dan ook moeilijk anders dan als improvisatorisch omschreven worden. Het beste bewijs hiervan werd in 1897 geleverd, toen de bakkerij pas bloem had ingekocht wanneer de prijzen plots sterk stegen. In plaats van de prijs van het brood mee te laten evolueren en op die manier een grote reserve op te bouwen, bleef men het brood aan de oude prijs verkopen. Daardoor steeg weliswaar de verkoop, maar na enkele maanden was de voorraad goedkope bloem uitgeput en moest de prijs toch worden verhoogd, waarna een groot deel van het nieuwe cliënteel opnieuw wegtrok.

21. bestuursvergadering van 11 juni 1896, archief Koöperatief Verbond, AMSAB.

DE MAATSCHAPPIJ IN KOLLEKTIEVE NAAM DE WERKER.

Wanneer in 1895 de installaties opnieuw te klein werden om de uitbreiding op te vangen werd beslist tot een ambitieuze nieuwbouw. De beslissing viel op een ongelukkig moment, want de maatschappij was in 1886 opgericht voor de duur van slechts tien jaar en moest na liquidatie worden overgenomen door een nieuwe maatschappij. Zoals te verwachten was heeft zowel de liquidatie als de nieuwbouw grote moeilijkheden gegeven. Want opnieuw werden beslissingen genomen die, en ditmaal voorgoed, de toekomst van de maatschappij hypothekeerden.

Vooreerst de liquidatie en de daarmee gepaard gaande omvorming. De Vrije Bakkers werden overgenomen door de maatschappij "De Werker", die het statuut aannam van een vennootschap in kollektieve naam, dus opnieuw geen samenwerkende vennootschap. De statuten werden door honderd leden ondertekend en de vennootschap werd opgericht voor de duur van dertig jaar. Een absolute blunder wanneer men beseft dat de vennoten in dergelijke konstruktie onbeperkt én hoofdelijk (elk voor het geheel) aansprakelijk zijn voor de vennootschapsschulden. De reden voor deze bizarre konstruktie lag waarschijnlijk in de moeilijkheden van 1892. Door de toetredingsdrempel te verhogen werd het aantal leden beperkt en kon de algemene vergadering beter onder controle gehouden worden. Men merkt dan ook dat in de maatschappij in Kollektieve naam "De Werker" niet de algemene vergadering maar het bestuur en binnen het bestuur de drie permanente beheerders de macht naar zich toetrekken.

De omvorming van de maatschappij gaf aan de bestuursleden ook de mogelijkheid om de absolute macht van Constant Goetschalck in te perken. Waar de Vrije Bakkers slecht één "controleur" hadden kreeg De Werker een beheer van drie personen en werden, naast Goetschalck, Van Fleteren en Mortelmans tot beheerders benoemd. Al na enkele weken kwam het tot een open konflikt tussen Goetschalck en zijn beide kollega's omdat hij het vertikte de aankopen mee door de anderen te laten beslissen.

Wanneer dan ook duidelijk werd dat de rekeningen alles behalve in orde waren en dat het zelfs onmogelijk was om een degelijke inventaris van de Vrije Bakkers op te maken, wat absoluut noodzakelijk was voor de afhandeling van de liquidatie, werd Constant Goetschalck ontslagen als beheerder. Vermits hem echter geen persoonlijke fraude kon worden verweten bleef hij in het bestuur zetelen, waar hij door een voortdurende obstructiepolitiek de goede werking van de maatschappij ernstig hypothekeerde. Hij slaagde er evenwel nog in om de bouwopdracht voor de nieuwe lokalen aan zijn broer Frans Goetschalck te laten toewijzen. Frans Goetschalck had een offerte ingediend die ver beneden de prijs van de andere deelnemers zat, wat onmiddellijk de argwaan wekte van een aantal bestuursleden. Goetschalck die lid was van "De Werker" en daarom voorrang eiste beweerde dat hij zich niet vergiste en de opdracht voor de vooropgestelde som en binnen de termijn kon realiseren. Hij kreeg de opdracht. Al na enkele weken bleek dat één van de onderaannemers van Goetschalck zich vergist had voor ongeveer een kwart van de totale bouwsom. Het was het begin van een onoverzichtelijke berg problemen die er uiteindelijk in resulteerden dat het gebouw slechts na vijf jaar in plaats van de vooropgestelde twee werd afgewerkt. Tot overmaat van ramp had men zich een "nieuw" bakprocédé laten aanpraten, dat absoluut niet bleek te werken en waardoor de kwaliteit van het brood ondermaats werd. Het regende wekelijks klachten over het brood en de broodafname halveerde:

Wekelijkse broodverkoop van De Werker.²²

<i>1897</i>	98.000
<i>1899</i>	70.000
<i>1900</i>	64.000

22. A. VAN LAAR, o.c., p 501.

1901	54.000
1902	48.000

Deze evolutie is bijna dodelijk geweest voor De Werker. Vooreerst omdat het gebeurde op het moment dat er een grote investering bezig was, maar ook omdat er door het kortzichtige beleid van de voorbije jaren geen financiële reserve was en omdat de maatschappij er niet in geslaagd was om, naast de bakkerij, winstgevende nevenactiviteiten te ontwikkelen:

Procentueel aandeel van de bakkerij in de jaarlijkse winst.

	De Werker²³	Vooruit²⁴
1894	83.5 %	43.9 %
1897	88.6 %	43.8 %
1900	87.9 %	39.9 %
1903	90.7 %	27.8 %
1906	86.8 %	17.9 %
1909	88.8 %	24.9 %
1912	90.6 %	37.9 %

Hoewel we deze cijfers met de nodige omzichtigheid willen hanteren omdat de boekhouding van De Werker zo gebrekkig werd bijgehouden, blijkt hier toch uit dat de zeer succesrijke Vooruit zijn

23. Bilans, archief Koöperatief Verbond, AMSAB.

24. S.M. Vooruit, *Verzameling van zesmaandelijksche en Jaarlijksche Mededeelingen, Verslagen en Rekeningen van af het jaar der stichting tot en met het boekjaar 1922-1923*, Gent, volksdrukkerij, 1925.

aktiviteiten stelselmatig wist te diversifiëren en dat De Werker, naarmate de moeilijkheden in de bakkerij groter werden ook in de andere sectoren terrein verloor.

DE SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJ DE WERKER.

In juni 1902 keek de maatschappij tegen een onmiddellijk opeisbare schuldenberg van 60.000 fr. aan. Het risico op een failliet was zeer reëel omdat de maatschappij onvoldoende kredietwaardig werd bevonden door particuliere geldschieters. De beheerders die er niet in slaagden vers geld aan te trekken stelden dan voor de maatschappij te hervormen in een coöperatie. Ze hoopten hiermee het eigen kapitaal van de onderneming te verhogen door de uitgave van ongewoon dure aandelen van 250 en 150 fr. Uiteindelijk slaagde men er in op die manier 25.000 fr te verzamelen.²⁵

De rest van het geld kwam van besparingen. Tussen 1902 en 1904 was geen geld meer voor afschrijvingen, de propagandatoelagen werden nagenoeg afgeschaft en daarna konden ze nog maximaal 25% van de jaarlijkse winst bedragen,²⁶ de belangen in de coöperatieven van Rumst en Hemiksem werden verkocht, het personeelsbestand werd ingekrompen en niet-winstgevende activiteiten werden afgestoten. In tegenstelling tot Vooruit slaagde De Werker er dus niet in de nevenactiviteiten rendabel te exploiteren. Tussen 1902 en 1914 zien we dan ook een stelselmatige afbouw waarbij eerst de stoelenmakerij, daarna de wijkwinkels en tenslotte, in 1914, de schoenmakerij worden gesloten.

De S.M. De Werker werd daarom vanaf 1904 nog meer dan voordien uitsluitend een bakkerij. Men is er in Antwerpen niet in geslaagd de "coöperatieve molen" op gang te brengen. De koopkracht, die tweemaal per jaar, naar aanleiding van de "deel" vrijkwam, werd niet afgeleid naar de sectoren naast de bakkerij. De

25. bilan van het jaar 1905, in het verslagboek der jaarlijkse algemene vergaderingen, 1904-1920, archief Koöperatief Verbond, AMSAB.

26. Algemene vergadering van 13 november 1904, archief koöperatief Verbond, AMSAB.

maatschappij bleef daardoor structureel zwak en kwetsbaar en is er voor 1914 niet in geslaagd zich ter herstellen.

*Zakencijfer en netto-winst van S.M. De Werker
tussen 1905 en 1912.*

	zakencijfer	winst
<i>1905</i>	229.526	20.376
<i>1906</i>	234.890	42.443
<i>1907</i>	228.635	53.219
<i>1908</i>	171.265	14.930
<i>1909</i>	178.894	22.823
<i>1910</i>	175.830	35.415
<i>1911</i>	162.791	22.806
<i>1912</i>	174.853	36.749

BESLUIT.

Het mislukken van het coöperatief experiment in Antwerpen, heeft de opbouw van een stevige socialistische arbeidersbeweging afgeremd. Naast de externe factoren die de trage opgang van de socialistische arbeidersbeweging kunnen helpen verklaren, heeft het ontbreken van een goed werkende coöperatieve venootschap de Antwerpse socialisten zowel op politiek als economisch vlak verzwakt. Door het ontbreken van een economisch machtscentrum slaagde de Antwerpse socialistische beweging er vóór 1914 niet in om boven de strategische en politieke discussies heen tot een goede samenwerking te komen. Daarenboven werden de propagandakosten in Antwerpen na 1902 slechts voor een klein deel door de

coöperatie gedragen. Voor de lokale socialistische pers was dit zelfs de doodsteek.

De redenen voor de mislukking van de coöperatie waren ook grotendeels van interne aard: gedurende 24 jaar was er een onduidelijk statuut, het personeel werd niet gerekruteerd op basis van bekwaamheid, er was gebrek aan een commercieel kader, er was binnen het bestuur geen strategie op lange termijn, persoonlijke vetes en twisten werden ten koste van de maatschappij uitgevochten, men heeft op de momenten dat het moeilijk ging geen aansluiting gezocht bij de overkoepelende federatie van socialistische coöperatieven ...

Naast de fouten in het beheer was er ook een strategisch probleem. De economische activiteit van de maatschappij was te veel gekoncentreerd op de broodproductie. De nevenactiviteiten zijn nooit echt winstgevend geweest en de koopkracht die door de *ristorno's* vrijkwam had een contra-productief effect.

De noodzakelijke commerciële en structurele hervormingen kwamen er pas in 1904. Mede omdat de nieuwe maatschappij de gevolgen van de fouten uit het verleden moest dragen, was er daardoor voor 1914 in Antwerpen geen dynamische rol meer weggelegd voor een socialistische coöperatieve maatschappij.

**LA SOCIÉTÉ COOPÉRATIVE
DE WERKER (1880-1914).
Le départ manqué
des coopératives socialistes anversoises.**

PAR
GEERT VAN GOETHEM

Résumé

En 1880, des membres de la ligue des travailleurs socialistes d'Anvers fondèrent, en suivant en cela l'exemple de Gand, une boulangerie coopérative, "De Vrije Bakkers". La société démarra en comptant à peine 38 membres, et avec un capital de 380 frs. Dans les premières années de leur existence, les "Boulangers libres" obtinrent des résultats commerciaux assez satisfaisants. En 1886 de nouveaux bâtiments furent occupés et grâce aux profits de la boulangerie, les socialistes anversoises purent faire éditer leur propre journal, "De Werker".

Des tensions croissantes parmi les administrateurs et au sein de l'assemblée générale amenèrent toutefois en 1892 un conflit aigu. Une partie des administrateurs et de la clientèle provoquèrent une scission et formèrent une nouvelle société, "De Wacht". Au sein des "Vrije Bakkers" le contrôle général, Constant Goetschalck, restait l'homme fort, mais sa position se trouvait de plus en plus contestée à cause des tensions dans le mouvement ouvrier socialiste anversoise, concentrées en bonne partie sur sa personne.

En 1896, à l'occasion de la conversion des "Vrije Bakkers" en une société en nom collectif "De Werker", Goetschalck fut congédié. Il réussit pourtant encore à faire confier à son frère l'adjudication des nouveaux bâtiments à construire.

Entre 1896 et 1902 la situation financière de la boulangerie empirait à cause de problèmes rencontrés lors de la construction des

nouveaux bâtiments et d'investissements erronés. Parce qu'on avait négligé de développer, à côté de la production du pain, des activités annexes lucratives, "De Werker" connut des problèmes de liquidités et la faillite menaça. La chute de la société put être évitée par une augmentation des capitaux combinée à une conversion de "De Werker" en société coopérative. Vers 1904 la situation financière était stabilisée, mais la S.M. De Werker n'est plus parvenue avant 1914 à amortir les charges du passé.

THE CO-OPERATIVE COMPANY
"DE WERKER" (THE WORKER) 1880-1914.
The failed start of the Antwerp socialist co-operations
BY
GEERT VAN GOETHEM

Summary

Following the example of Ghent, the members of the Antwerp socialist workers union founded a co-operative bakery "De Vrije Bakkers" (The Free Bakers) in 1880. The company started with only 38 members and a capital of 380 Bfr.

During the first years of their existence the free bakers obtained fairly good commercial results. In 1886 new buildings were used, and the profits of the bakery enabled the Antwerp socialists to publish their own newspaper "De Werker" (The Worker).

Because of increasing personal tension in the board of directors and the general assembly, a sharp conflict arose in 1892. A number of directors and customers broke away and founded a new company "De Wacht" (The Guard).

Within the Free Bakers Constant Goetschalck, the general controller, remained the strong man, but his position was contested more and more because of tensions in the Antwerp socialist workers movement, tensions which revolved for the larger part around the figure of Goetschalck.

In 1896, on the occasion of the transformation of the Free Bakers into the Society in Collective Name "De Werker" (The Worker), Goetschalck was fired. Yet he succeeded in having the tender for new buildings entrusted to his brother.

Between 1886 and 1902, the figures of the bakery knew a sharp decline, because of difficulties in the construction trade and wrong investments.

Because they had been unable to develop profitable side activities next to the production of bread, De Werker had problems of liquidity and failure threatened.

The fall of that company could be avoided by an increase of the capital, which went together with the transformation of De Werker into a co-operative partnership. By 1904 the financial situation had stabilized, but it took S.M. De Werker until 1914 before they were able to dispose of the burden of the past.